

^{1*}Көптілеуова Д.Т., ^{2*}Жұмажанова Ф.Т.

¹филол.ғ.к., доцент, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,

²филол. ғ. к., доцент, Таяу Шығыс және Оңтүстік Азия кафедрасы,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., *e-mail: dina0028@mail.ru

**ТӘУЕЛСІЗ ЕГИПЕТ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ
ӘЙЕЛ БОСТАНДЫҒЫ ТАҚЫРЫБЫ**

Мақалада Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңдегі египет прозасындағы әйел бейнесінің даму ерекшеліктері қарастырылады. Осы кезеңде дәстүрлі өмір салтын түбегейлі бұзу мәселесі, қоғамның әлеуметтік қайта құрылуы, лайықты әдеби түсіндіруді қажет ететіні оның барлық ауырлығымен туындайды.

Түйін сөздер: Мысыр әдебиеті, модернизм, Әл-Хамиси, әйелдер әдебиетіндегі еркіндік тақырыбы.

^{1*}Koptileuova D., ^{2*}Zhumazhanova F.

¹Ph.D., associate professor, Department of Middle East and South Asia

Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty,

²Ph.D., Department of Middle East and South Asia Al-Farabi Kazakh national university,
Kazakhstan, Almaty, *e-mail: dina0028@mail.ru

The theme of womens freedom in the literature of independence Egypt

The theme of women's freedom in the literature of Egypt in the period after the conquest of independence. In the article features of the evolution of female images in prose works in the period after the conquest of independence are considered. And it is during this period that the problem of radical breaking of traditional forms of life, social reorganization of society, which require appropriate literary interpretation, arises with all its severity.

Key words: Egyptian literature, modernism, Al-Khamisi, theme of women's freedom in literature.

^{1*}Коптилеуова Д.Т., ^{2*}Жұмажанова Ф.Т.

¹к.филол.н., доцент, кафедра Ближнего Востока и Южной Азии,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²к.филол.н., доцент, кафедра Ближнего Востока и Южной Азии,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы *e-mail: dina0028@mail.ru

Тема свободы женщины в литературе Египта в период после завоевания независимости

В статье рассматриваются особенности эволюции женских образов в прозаических произведениях в период после завоевания независимости. И именно в этот период со всей остротой встает проблема коренной ломки традиционных форм жизни, социального переустройства общества, требующие соответствующего литературного осмысления.

Ключевые слова: египетская литература, модернизм, Аль-Хамиси, тема свобы женщин в литературе.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі кезеңдегі египеттік шығармалардан әйел образының дами түскенін байқауға болады. Жаңа заманда, Шығыс

пен Батыс елдерінің арасындағы қатынас дамып, мәдени құндылықтар алмасуы орын алды. Тәуелсіздік алған тұстағы проблема – ежелгі

дәстүрлердің қалдығы мен қоғамдағы қайта құруға әдеби тұрғыдан мағына беру. Мұның барлығы қазіргі заманғы египеттік әңгімелер мен романдардағы кейіпкерлердің әлемге деген көзқарасынан байқалады. Мысалға, Абд ар-Рахман аш-Шарқауидің «Жер» романында ауылдан шыққан жас қыз саяси-қоғамдық және этика мәселесін көтереді. Әрине әлі де надандықтан арыла қоймаған кейіпкерлер баршылық: бұрынғы феодал қызуқанды Ризқ («Жер» романы) әрқашан өзі әйелін таяқтың астына алады. «Ал сен, Ризқ, он жеті фелданы бар, кооперативтің басшысынан бұрын, феллахсың!». Ол осы мінезі мен қылығын қай қоғамнан алған? Осыншама қаталдықты қалай ғана бойына сіңірді? (Кирпиченко, 1980:65).

«Египеттік модернизмнің» белгілі өкілдерінің бірі Абд ар-Рахман әл-Хамиси (1920-1987) де неке және махаббат мәселесін көтерген: «Мен барлық қиыншылықтың артынан жалғыз ғана қолды көремін. Ол барлық жүректерге жара салған, бір-біріне жат жандарды некемен байланыстыратын реакция қолы» (Ходжаева, 1975).

Абд ар-Рахман әл-Хамиси – белгілі египеттік новеллист, ақын, әдеби сыншы және қоғам қайраткері. Оның 10-нан астам әңгімелер жинағы бар. Ең танымалдары – «من اعماق» («Тереңдіктен», Каир, 1950), «لن نموت» («Біз өлмейміз», Бейрут, 1953), «رياح النيران» («Отты алау», Каир, 1954). «Наима қайғым менің» новелласы орыс тіліне аударылып, «امينة و قصص» («Амина және басқа да әңгімелер») жинағына енгізілген. Әл-Хамисидің әңгімелері «Араб жазушыларының әңгімелері», «Египеттік 19 әңгіме» (М., 1957), «Жер деген орын», «Қазіргі заманғы арабтық новелла», «Шығыстық новелла» (М., 1963) секілді жинақтар мен газет-журналдарда орыс тілінде жарық көрген. Автордың ата-анасы ол үшін өмірлік үлгі тұтар некеде болған, алайда олар да айырылысып кетеді. Бұл туралы оның өзі жазып қалдырған бақытсыз балалық шағы туралы естеліктерде айтылады. Ол өзінің анасымен (ұлты – жартылай француздық) тек бірнеше жыл өмір сүреді, оған тіпті көңіл бөле алмаған әкесі, өзге отбасының қамқорлығына береді. Осылай ата-ана махабатынан айырылған оның және жүздеген басқа балалардың балалық шақтары өтеді: «Менің балалық шағым ана мен әке махабатынан айырылған қараңғы әрі күңгірт сәттерге толы болатын» (Ходжаева, 1975). Өз шығармаларында әл-Хамиси әйел затын қызметші ретінде ғана көріп, оның бас бостандығын жоққа шығарған реакциялық салт-дәстүрге қарсы шығып,

әйелдердің өз тағдырын өзі шешуін, білім алуға құқылы болуын жақтайды. Әл-Хамиси шығармашылығы адамзатқа деген махаббатпен көркемделген.

«دماء لا تجف» («Бұл қан кеппейді») әңгімесінде әл-Хамиси ең жағымды кейіпкерлердің бірі шаруа әйел-ананың образын сомдайды. Алайда осы қарапайым ауыл әйелінің образынан нағыз патриотизм мен өз Отанына деген үлкен сүйіспеншілік байқалады. Ол – сауатсыз, күнделікті газет оқымайды, радио тыңдамайды, саясаттан алыс тұлға. Бірақ ол египеттік жерді таптап, халықтың нанын жеп, жерін тартып алған шапқыншыларды бар жан-тәнімен жек көреді. Оған ұлының әлжуаздығы мен шешімге келмейтіндігі өте ауыр, сондықтан ол ұлын ана жүрегімен күрес жолына жетелейді. Әңгімеде әйелдің сипаты тек оның египеттік ауылдық жерлерде ғана қолданыста бар дәстүрлі көйлек киіп, қара орамал тартқандығымен көрсетіледі, шаруа әйел бейнесі тіптен жоқ. Шығармада кейіпкердің іс-әрекеттеріне басымдылық берілген. Оқырманға ерекше әсер ететіні – надан болса да даналығымен түстеніп, өз өміріне Отанының тәуелсіздігі үшін қиюға даяр әйелдің бейнесі.

Әл-Хамиси – египеттік әйелдің бостандығы үшін күрескен тұлға. Бұл тақырыптағы новеллалардың ішінде жазушы әйел затының түңілуі секілді тақырыптарға ерекше мән береді. Әл-Хамисидің айтуынша, бұл құбылыс – кездейсоқ емес және жеке тұлғалардың аморальдылығының нәтижесі де емес. Өмірден ойсырай ұтылып, жеңілген әйел – жұмыссыздық пен кедейшілік, әділетсіздік пен тағдыр тәлкегінен азап шеккен жандардың арасындағы заңды құбылыс. Мысалы «Қос келбет» әңгімесінің кейіпкері Маджиданы түнгі бордельдің бишісі болуға оның «тексіздігі» немесе «тумысынан бейімділігі» жетелемейді. Жападан жалғыз әрі сіңірі шыққан кедей бойжеткен Маджида жұмыс таппайды. Ақырында өмірден торығу мен мұқтаждық оны түнгі бордельдің бишісі болуға еріксіз мәжбүрлейді. Соған қарамастан, Маджида жан сұлулығы мен адал өмірге талпынып, ақырында өзі секілді кедейліктің дәмін татқан бозбалаға тұрмысқа шығады. Кейін күйеуі жұмысынан айырылған кезде, Маджиданы қинамас үшін, шын жүректен сүйсе де, айырылысып кетеді. Бұдан кейінгі кезеңде Маджида өз өміріндегі кемсітілген жағдайға налidy. Ол жан-тәнімен жұмыс орны мен оған келушілерді жек көреді.

Маджида образымен «Мен қалар едім...» әңгімесінің кейіпкері Уидад та тағдырлас.

Шығарманың басында кейіпкердің әкесі көз жарынан айырылады. Сөйтіп, отбасы аз уақыт ішінде кедейленеді. Өзінен кейінгі бауырларын оқытып, бүкіл отбасын қамтамасыз ету үшін үйдің үлкені Уидад түнгі кабареге жұмысқа орналасуға мәжбүр болады.

«Неджа...О, Неджа!» әңгімесінің кейіпкері қарапайым ауылдың бойжеткені Хусния «өзінің ойынша» сәтті тұрмыс құрады. Ол да барлығы секілді қуанышты әрі жайбырақат, бақытты өмір сүруді армандайды. Алайда ол өзін күткен ауыр тағдыр сынағынан беймәлім. Әл-Хамиси әңгімені кульминациялық шиеленіспен аяқтайды. Барлығынан бұрын бұл некеге күйеу жігіттің шешесі қуанады, себебі ол құпия жұмыс атқаратын түнгі бордельдің иесі. Ол өз келініне пайда көзі ретінде қарап, лас ақшаны табудың жолына итермелейді. Автор әңгімені осылай аяқтайды, ал оқырман қауым кейіпкердің алдағы өміріне алаңдайды.

Кедей қыз Набауиия да арбап-арбау мен адам саудасының құрбаны. Ол өзін асырап алған өгей ананың арбауына түсіп қалады. Кезінде Набауиия да Маджида секілді өзінің жеке өмірін, жеке жанұясын, адал жар, бала-шаға мен жеке отауын арман етеді, алайда оның сөз байласқан «жары» Набауиияны сүймейді, ол тіпті бойжеткен қыздардың саудасымен айналысатын топтың мүшесі болып шығады. Осылайша Набауиия да кедейліктен зардап шеккен көптеген бақытсыз қыздардың біріне айналады. «Жолы болмаған әйел» образындағы ең сәтті шыққан кейіпкер – Набауиия образы. Әл-Хамиси Набауиия портретін осылайша суреттейді: «Егерде сіздердің іштеріңізден кімде-кім арықша келген, кара торы, жүзінен нәзіктік сезілген көздері үлкен қызды көрсендер, сендер үшін ең қымбат затпен қарғыстаймын, оны маған көрсетіндер – ол Набауиия». Егер М. Горький, А.И. Куприн секілді әлем классиктерінің шығармашылығындағы осындай кереағар кәсіппен айналысқан кейіпкерлердің мінез-құлқына үңілсек, барлығына тән бір қасиетті байқауға болады: шынайы тазалық пен өмір шындығынан өте алыс, олар өткені мен бүгінгісі үшін де ертегідей өмірді құрап тастаған. Олар әлі де болса адал жарды кездестіріп, жанұялы болуға үмітті. Өздері керемет бір қиялдағы өмірге құштар. Набауиияның образынан да сол байқалады: бойжеткен отбасы мен үй туралы ойға батады: «Ол мені өзі де өзгелер секілді қарапайым қыз екендігіне сендіргісі келеді. Мен қарсы болмадым, себебі мен оның өзін осылайша өтірікпенен қорғауға тырысатындықтан білетінмін» (Ходжаева, 1975).

Набауиия – жер астында, лас пен қараңғылықта жарқыраған күнге талпынуды тоқтатпаған өмір гүлі.

«Адам еті» әңгімесінде египеттік «лас» органың мәселелері одан әрі шиеленіскен. Сания – әлі жас, алайда, өмірде жеңіліске ұшыраған көше гүлі. Ол өмірден түпкілікті шаршаған, дұрыс шешім шығаруға әлсіз әрі моральдық тұрғыдан дайын емес. Әңгімеде жазушы қоғамдағы мұндай ұят құбылысқа бейжай қараған жанды қатты сынайды. «Қоғамның ластығына көз жұма қарамаңдар, қайта барлығың да өзгелердің бірыңғай білім алып, бірыңғай тамақтанғанын, бірыңғай ар-намыстарының қорғалғандығын қамтамасыз ету үшін бірігіп, көздеріңді ашыңдар» деп сынайды (Ходжаева, 1975: 45).

Әл-Хамиси – египеттік «тереңнен» адам баласына тән мінезді көрсете алады. «Ана, егер де мен болмасам» атты әңгімесінде әл-Хамиси кейбір өмірден жығылған жандардың қоғамның жоғары сатысында адамдардан гөрі жақсы өмірге лайық екендігі сөз етіледі. Әңгіменің бас кейіпкері – көше гүлі, жалғыз ғана мақсатпен өмір сүреді, ол – қызын лайықты тәрбиелеп, өзі дәмін татқан қарабет өмірден аулақ ету. Әңгіме сол әйелдің қызының тәубесі формасында жазылған. Шығармадан оқырманның көз алдына ана образы – дөрекі боянған, келбетімен қоса өзін-өзі ұстауы ерсілеу қартаң әйел елестейді. Алайда бұл әйелдің артында – мейірімге толы ана жүрегі жасырылған. Оның жалғыз жанашыры, мақтанышы, өзі армандаған пәк әрі өнегелі өмірдің шындыққа жанасуы – қызына ғана байланысты болғандықтан, ана жүрегі оған жамандық атаулыдан аулақ болуына барлық жағдайды туғызуға тырысады. Сонымен қатар тіпті өз өмірінен барынша аулақ ұстауға тырысады.

Йусуф Идрис (1927-1992) – қысқа әңгіме жанрындағы шығармалардың шебері. Египеттік әдебиеттанушы Шукри Айяд жазушы туралы: «Оның әңгімелері терең мән-мағынасы мен қайран қалдырады және олар ешқандай қиындықсыз жазылғанға ұқсайды. Сырт көзге жазушы тамаша баяндаушылар жанұясында дүниеге келіп, олардың шеберлігін, сөйлеуді үйреніп жүрген уақытта меңгерген секілді. Ол 1927 жылы аш-Шарқийа провинциясындағы әл-Бейрум ауылында дүниеге келген. Ал 1951 жылы Каир университетінің медицина факультетін бітіріп, Каирдегі ең көне әл-Қаср әл-Айни ауруханасында дәрігерлік қызмет атқарған. Кейін каирлік муниципалитетте денсаулық сақтау инспекто-

ры болған. 1959 жылы ол «Әл-Джумхурия» газетіне журналистік қызметке ауысады. Ал 1970 жылдан бастап «әл-Ахрам» газетінде қызмет істейді. Идрис әңгімелерін студенттік кезден бастап жазған. Оның «Ең арзан түндер» деген атпен жарық көрген бірінші жинағы 1954 жылы жазылды. Идрисінің шығармалары қатарында 9 әңгімелер жинағы, «Ақшыл жүзді» деген романы және 7 пьеса, соңғысы «Күлегеш» 1983 жылы жарық көрген, сонымен қатар бірнеше повестері бар. «Кешкі марш» әңгімесі «Солай емес пе?» (1957) жинағынан «Автобуста» және «Көктегі Манна» шығармалары «Ар-ұят сұрағы» жинағынан, «Қасірет тілі» – дәл сол атаудағы жинақтан, «Жүк тасушы» әңгімесі «Ұрпақтар үйі» (1971) жинағынан алынып, басаяғы 30-ға жуық әңгімесі мен әйгілі «Күнә» атты повесі орыс тіліне аударылған. Автор адамдар өмірін суреттеу үшін, қарапайым жағдайларды мысалға алады: басына бір тәрелке бәліш ұстай, кішкене қыз жолдан өтпекші («Көзқарас»). Мұндай көріністерді Каирдың әрбір бұрышынан көруге болады. Бірақ оның ауладағы доп қуалай ойнаған балаларға қараған көз жанарынан, оның балалық шағының лайықты өтпей, бала болу құқығынан айырылғанын байқауға болады. Қарапайым заттарға деген көзқарас, тіпті доп ойнына, кішкене қыздың әлеуметтік психологиясын, қоршаған ортаға, өмірге бағыныштылығын көрсетеді. «Махаббат хикаясы» – жұмысшы ортадан шыққан жандар туралы шығарма. Хамза мен Фаузия – Идрис шығармасында қалай өмір сүру керектігін білетін жалғыз ғана кейіпкерлері. Мұндай жандар Египетте сирек кездеседі. Фаузия – танымал араб тілі мұғалімінің қызы, өзі де ұстаз. Фаузияның әкесі «қызын жұмыс істетеді екен» деген туыстарының қатал сынынан қорықпайды. Бұл – египеттік жастардың ең жақсы қасиеттерін көрсететін реалистік шығарма. Бірақ Фаузияға берілген бостандық – египеттік қоғамда сирек кездесетін жайт. Повесть бастан-аяқ махаббат сезіміне, Хамза мен Фаузияның Отанға, білім-ғылымға, адам баласына деген махаббат тақырыбына арналған.

«Күнә» повесінде Й. Идрис «күнәнің» моральдық мәнін зерттейді. Дәстүрлі түсініктерге сәйкес, ғасырлар бойы египеттік қоғамның рухани өмірінің бір бөлігі ретінде өзгеріссіз қалған «харам» және «халал» заттардың бөлінуі ең үлкен қателік емес пе? – осы сұраққа тоқталады. Повестің сюжеттік негізі – жалдамалы жұмысшылар тобынан шыққан Азизаның өзінің шақалағын өлімге қиып, күнәға батуы және соған байланысты сот шешімі. Азизаның

бар өмірі науқас күйеуі мен үш баласын бағып-қағып, оларға азық іздеумен өтеді. Бірақ қатал өмір Азизаны әйелдік нәзіктіктен айыра алмады. Мүмкін сол себепті де күйеуіне бір үзім нан іздеп жан ұшырған сәтте кездескен дөрекі жас жігіт Мұхаммад Амарейнге қарсылық танытпаған болса керек. Кейін Азиза өзін күнәһар санайды, оны ар-ұят қысады, ал жүктілігі мен қайғысын құдайдың қаһары ретінде қабылдайды. Бірақ Азизаның бойындағы ең өткір сезім – маскара боламын деген мәңгілік қорқыныш. Себебі барлығы да оның дімкәс күйеуі «кіші қызы Зубейда туылғаннан кейін, бірде-бір рет жақындаспағанын» білетін. Міне, дәл осы қорқыныш сезімі Азизаны өз сәбиін өлтіруге итермелейді. Жалпы, Азизаның трагедиялық тағдырына қарамастан, повесть қараңғылық әсерін қалдырмайды. Алайда, Азизаның науқасы және оның жан түршігерлік өлімі ауыл тұрғындарының аяныш сезімін тудырады. Шығарма барысында, ауыл тұрғындары науқас Азизаға бірігіп қамқорлық жасайды, ал олардың Азизаны басқарушының көзінен аулаққа тығу әрекеті өзіндік адами қасиеттер мен ниеттестіктерін көрсетеді. Повестен біз шаруа әйел өмірінің жан түршігерлік ахуалын көреміз.

«Ұрпақтар үйі» (1971) әңгімесі символикалық тұрғыда жазылған. Неке жүзігі үнсіз келісім бойынша ананың қолынан оның үш үлкен қызының қолдарына өтіп отырады. Ал олар аналарымен оның жас күйеуі соқыр шейхты «бөліседі». Жүзік – бұл тұста, арсыз істің барлық қатысушыларын біріктіретін символ кепілдігі. Шейх өзін, осылайша, ақтап алады: «Тек көру қабілеті ғана күдікті секемділікке әкеледі, ал ол көру қабілетіннен айырылғандықтан, ешқашан сенімді бола алмайды. Ол – зағип. Зағипта күнә жоқ». Бірақ әңгіме «Мүмкін зағипта да күнә бар шығар?» деген сұрақпен аяқталады.

«Автобуста» новелласында Йусуф Идрис қанағатсыздықты әшкерелейді. Мұнда тіпті бір-бірінен сырт кейпі бойынша да әр түрлі, екі топ бар: жастар – бозбала мен бойжеткен, екеуі де таза әрі жасқаншақ, ал екінші топ – аяқтарына нық тұрған қою түсті костюм киіп, галстук таққан салиқалы азаматтар. Олар мойындарын созып, лас күлкімен бір бұрыштан ғана ызалана, ашына кінәсіз таныстықты бақылайды. Оларды бойжеткендер мүлде қызықтырмайды: «ол... өз қыздарынан да жас, оны көңілде қыла алмайсың» (Идрис, 1957) Осылайша египеттік әдебиетте Йусуф Идрис өз пікірін қалдырды. Оның шығармашылығы ХХ ғасырдың ІІ жартысындағы египеттік қоғамдағы ең өзекті,

ең көкейкесті мәселелер мен египеттік әйел бейнесін қамтиды.

Нагиб Махфуз (1911-2006) – Нобель сыйлығы ұсынылған египеттік романист. Оның маңызды қасиеті – өткірлік сезімі (Ақбарова, 2001: 26). Нагиб Махфуз 1911 жылы Каирде шенеунік отбасында дүниеге келіп, Каир университетінде философия мен әдебиет саласынан білім алып, 1934 жылы оны тәмамдаған. 1972 жылға дейін алдымен министрлікте, кейін өнерге байланысты цензура Бюросының, кино өнеріне қолдау фондының директоры, ақырында – Мәдениет Министрлігінің мәдени мәселелер жөніндегі кеңесші ретінде мемлекеттік қызметтер атқарған. Египеттік көзқарас бойынша Нагиб Махфуз либералдық бағыт алған автор, сондықтан да оның кітаптары көптің көңілінен шыға қоймайды. 1994 жылы жазушыны қасақана суық қарумен шабуылдап, оны ауыр жарақаттайды. Осы оқиғадан соң, Махфуздың денсаулығы күрт нашарлайды, бірақ ол соған қарамастан жазуын жалғастырды. 2006 жылы шілдеде Махфуз ауруханаға түсіп, дүниеден кеткен күніне дейін ауруханадан сыртқа аттап баспайды. Махфуз 2006 жылдың 29 тамызында көз жұмады. Оның шығармаларында дәстүрлі ұлттық байлық байыпты түрде суреттелген. Өзінің алғашқы шығармаларын «әл-Маджалла әл-джадида» журналында бастырады. Ал новеллаларының бірінші жинағын («Есуастықтың лебі») 1938 жылы басып шығарды. Оның артынан романтикалық және перғауындар билік еткен кезеңге арналған тарихи романдар көбейді. 1950 жылдардың соңында «Каир трилогиясы» («بين القصرين», «قصر الشوق», «السكينة») басып шығарылғаннан кейін Махфуз прозасы еуропалық деңгейде мойындалды. Каирлық үш ұрпақтың өмірін суреттей отырып, автор Египет тарихындағы қоғамдық және саяси оқиғаларды көрсетеді. 1960 жылдары Махфуз шығармашылығында өзгерістер пайда болады. Ол кішігірім әңгімелерге көңіл бөліп, символикаға мол орын береді. Қоғамның эволюциялық жолмен дамуының әсерінен пайда болған, өзін жалғыз әрі тастанды сезінетін адамның азабы мен уайымы мына шығармаларда көрініс табады: «Ұры мен ит» (1961), «Алладан түскен жарық» (1963), «Бөдене және күз» (1964), «Жол» (1964), «Мүсәпір» (1965), «Ніл бойындағы әңгіме» (1966), «Қара мысық тавернасы» (1968), «Бал айы» (1971). Жалпы алғанда, Махфуз 50 шақты роман мен повесть, 100-ге тарта әңгіме жазған. Жазушының соңғы кітабы 2005 жылы жарық көрді: ол өлімнен кейінгі өмір туралы «Жетінші аспан» атты әңгімесінің жинағы

еді. Ол 1988 жылы «бүкіл адамзат үшін маңызға ие, реализм мен араб әңгімесінің күрделілігі» үшін әдебиет саласында Нобель сыйлығын жеңіп алды.

Н. Махфуздың Египеттің заманауи өміріне бет бұрған, шынайы өмірлік жағдайлар бүгешүгесіне дейін қамтылған «Жаңа Каир» (1945) атты шығармасындағы сегіз романнан тұтас «Каирлық цикл» ашылады. Бұл циклдің кейіпкерлерінің шынайылығы, суреттелуі өте жоғары дәрежеде болса керек, оқырман қауым оларды шынайы өмірдегі тұлғалар ретінде қабылдайды. Мысалы, Гамалийеда назар аударарлық жер ретінде әл-Мидаққ атты тар көшені алады. Осы көшедегі наубайхана, кофехана және романның жас кейіпкері Хамиданың үйі орналасқан «әл-Мидаққ тар көшесінде» романның сюжеті іске асады. Махфуздың кейіпкері, соның ішінде Хамида да күдіктеніп, өмірден баз кешіп, берілуі мүмкін, алайда соған қарамастан бақыт пен әділдікке бұрынғысынша ұмтыла береді (Махфуз, 1990). Романның сюжеті II дүниежүзілік соғыс жылдарымен тұстас келеді. Соғыс жетім қыз Халида мен кедей шаштараз бозбала Аббас Хилуа арасындағы трагедиялық махаббаттың себепшісі болады. Аббас Хамидаға үйленуді армандайды, алайда оның жалақысы Хамида түгілі өзіне де жетпейді. Ол ақша табу үшін ағылшын лагеріне кетеді, ал Хамидаға оның оралуын күтуге тура келеді. Аббастың елде болмаған кезінде, Хамида ағылшындық және америкалық әскерилерін тірі тауармен қамтамасыз ететін делдалдың тұзағына ілінеді. Ал, Аббас Каирге оралған кезінде Хамиданы араққа сылқия тойған ағылшын жауынгерлері ортасынан кездестіреді. Кездесу трагедиялық тұрғыда орын алады: жауынгерлер Аббасты өлгенше сабайды. Осы тұста, біз қайтадан жетімдігі, кедейлігі үшін кінәсіз, тіптен қорғансыз қыздың бейнесін көреміз. Ол тағы да сыртқы әлемге тәуелді, өмірі шартталған күйінде қалған. Мидаққ тар көшесі – бұл соғыс жылдарында египет қоғамы тап болған тығырықтың көрінісі.

«Бейн әл-Қасрейн» (1956-1957) романының сюжеті I және II дүниежүзілік соғыс жылдарына сәйкес келеді. Бұл – сол кездегі египеттік отбасының хроникасы (Махфуз, 1990: 10). Абд әл-Джауад – отағасы, Амина болса, таңның атысы кештің батысы еңбектенген, күйеуіне толықтай берілген «тірі жан». Оны көршілері «еңбекқор ара» деп бекер атамаса керек. 25 жылдық зайыптық өмірде Амина тек бірнеше рет қана көшеге шыққан, соның өзінде күйеуімен бірге ата-анасына барып қайтқан. Бірақ бірде ол

батылдық танытып, көшеге жалғыз өзі шығады. Нәтижесінде жанжал туады. Егер де оған балалар мен туыстары араша түспесе, Джауад Аминамен айырылысып кетер еді. Міне, Абд әл-Джауад осындай салт-дәстүрлерді қатаң ұстанатын нағыз мұсылман. Бірақ бұл – тек сырт көзге ғана алдамшы келбет. Отағасының достары оның жайын жақсы біледі: оның бірнеше көңілдесі бар, ал кешкі уақытын мейрамханалар мен ойын-сауық үйлерінде өткізеді. Джауадтың тұңғыш ұлы Йасин әкесінің ізін қуған, тіпті одан озық әрекет етеді. Ол әйелін үйден қуып шығып, орнына жеңіл жүрісті қызды ертіп келеді. Бірақ романда барлығынан ерекше, Аминаның образымен тұстас басқа да әйел образы бар. Ол – Йасиннің ұлы Ахмед сүйіп қалған журнал редакциясының секретары – Сусан Хамад. Сусан образы – араб әдебиетіндегі тәуелсіз өмір сүретін бірен-саран әйел образдарының бірі. Орта мектепті бітірген соң, оқуды ары қарай жалғастыру мүмкіндігі жоқ Сусан өздігінен білім алып, әлемдік әдебиетті сүйсіне оқиды, классик жазушылардың шығармашылығына қызығады. Ол – прогрессивтік жастар ұйымында танымалдылыққа ие. Бұл тұста, автордың мақсаты Сусанды жаңа, тәуелсіз және демократиялық Египеттің символы ретінде көрсету болатын. Ахмед пен Сусан бір-біріне ғашық еді. Алайда Ахмедтің туыстары оның қарапайым жұмысшының қызымен некелесуіне қарсы шығады. Бірақ Ахмед қалай да Сусанге үйленіп, өз ортасымен қатынасты үзеді. Романда сентименталды көңіл-күй элементтері жоқ, керісінше, онда юморға толы элементтер көрініс тапқан әдеби тілде жазылған. Бұл оптимистік бағыт сол кезеңдегі Египет пен аз да болса ілгерілей бастаған қоғамдағы әйел орнына тікелей байланысты. Француз жазушысы Жак Жомье «Бейн әл-Қасрейн» трилогиясы туралы: «Бұл египеттіктер романдардың ішінде мен оқыған ең үздігі», – дейді.

«Ұйқы» әңгімесінде кафеде терең ұйқыға кетіп, тіпті көмекке шақырған айқайға да оянбаған бозбала бейнеленген. Оны көмекке шақырған өзінің сүйіктісі еді. Бойжеткен көше бойы өзіне ұсыныс жасаған жігіттен қашқан. Алайда жәбірлеуші жігіт оған келіспегендігі үшін пышақ сұғып, көшенің қақ ортасында өлтіреді. Осы сәтте терең ұйқыдағы бозбала да жан қиналысын бастан кешіреді. Автор әңгімені осы бозбаланың сөзімен аяқтайды: «Маған ұйқыға батып, көп-көп уақыт ұйықтау керек. Ұйқы – мәңгілікке» (Thornton, 2004). Ұйқы – ол автор қатал сынға алған көптеген адамдардың

жай-күйі. Өзіңнің өмірлік құндылықтарыңды ұмытып, өмірдегі барлық маңызды нәрселерден «ұйықтап қалуға» болады, соның ішінде символы әйелдер болып табылатын махаббат сезімі де бар.

Суналла Ибрагим, туралы сөз қылсақ, оның негізгі мамандығы – журналист. «Затун» романының авторы. «Затун» романының жаңалығы – алғаш рет баяндаушы мен негізгі кейіпкер бір-біріне кереғар. Онымен қоймай романның басты кейіпкері – ең қарапайым қатардағы египеттік әйел, үш баланың анасы, адал зайып. Оны журналистикамен байланыстыратыны – бір газеттің архивінде қызмет етуі. Алайда оның «тұлға», «болмыс», «өздік» мағыналарын білдіретін ерекше есімі оны қарапайым жеке тұлға емес, бүкіл елдің ұлттық қасиеттері жинақталған «Египет тұлғасы» деген атаққа лайықты етеді. Анонимді баяндаушы білімпаз автордың қызметін атқарып, кейіпкердің өмірінің барлық қырын, уайымын, үмітін, тіпті жыныстық өмірін оқырманға әділ баяндайды. Затунның күйеуі, балалары, жұмыстастары, көршілері, өзінің таныстарына Александрия провинциясына барып қайтуы, Еуропадан келген туысқанын күтіп алуы – барлығы да ХХ ғасырдың соңындағы Египеттік пейілдің бірден-бір көрінісі.

Роман кейіпкері мен күйеуі үйге қызметші ұстауға, ұлдарын ағылшындық мектепке оқытуға қауқарлы египеттік қоғам табынан шыққан. Бірақ Затун мен Абд әл-Маджид өздерінің кейбір таныстары мен туыстары секілді жарнамаланған сәнді жиһаз, тұсқағаз және сантехника ауыстыруға жағдайлары келмейді. Алысқа бармай-ақ, Абд әл-Маджид Затунның алдында қаншама мақтанғанымен ойға алған «кәсіпкерлік» жобаның бір де бірін іске асыра алмайды, тіпті «20 фунтты 5000 айналдыра алмайды». Ол тіпті өзі қызмет атқаратын банктен қысқа мерзімді іссапарға да бара алмаған. Көптеген таныстары бірнеше реттен ұсынған қулықты іске асыруға мезгілсіз адалдық кедергі келтіреді. Әрқашан алдынан шығатын сәтсіздік пен қырсықтан Абд әл-Маджид күннен күнге тақуалыққа бет алып, әйелін хиджаб киюге еріксіз мәжбүрлейді.

Ибалы Затун да заман ағымына ілесіп, жарнамаланғандай стандарт бойынша өмір сүріп, жаңа үлгідегі тұрмыстық техника, керамикалық плитка, «фюме» түсті әйнектерді сатып алғысы келеді. Бірақ тәлім-тәрбие, тәртіп, өз кезегінде мейірбандылық та бұл тілектердің күлін көкке ұшырады. Мүмкін мұның себебі мейірімді әрі көңілшек Затунның революционер

Гамаль Абд ан-Насердың қызы болғандығына байланысты шығар. Себебі әкесі оны барлық адамдар «дініне, ұлты мен ұлысына, әлеуметтік жағдайына, шеніне қарамастан, өзара тең» деп тәрбиелеген.

Бірақ Суналла Ибрагимнің Насер режиміне өзінің ерекше есебі болған секілді. Айтылып отырған кезеңді бағалауда, рухтың дегра-дациясы ерекше сынға алынады. Бірақ басты кейіпкер қарапайым күнделікті дүкенде алданатынына, мемлекеттік мекемелерде өзінің «тұтынушылық құқығын қорғау кезінде» (БАҚ «азаматтық парызы» деп санайтын заттардың бірі) кемсітуге ұшырауына қарамастан адам баласына, адами қасиеттерге үмітпен қарайды. Өзі қызмет атқаратын архивте «әділдік» тұрғысынан шешімі, сөз бастағанда, өзінің жаңа өмірге, БАҚ жарнамалаған өмірге бет бұрған қызметтестерінен кемсіту естігеніне қарамастан Затун адамзатқа шын жүрегімен сенеді.

Затун қамқорына алатын алғашқы зат – балалардың денсаулығы. Ол отбасын табиғи әрі пайдалы өніммен тамақтандыруға тырысады. Кейіпкердің дұрыс тамақтануға бағытталған күресі, өнімдерді таңдау және сатып алу, оны дайындау, ұқыпты жасалған кулинарлық рецепттердің барлығы да келешек үшін күресті айқындайды. Импортталған ет пен тауық етінен көңілі қалған Затун енді тек жергілікті египеттік өнімді ғана тұтынуға шешім қабылдайды. Бірде туған күнге әкелінген импортталған ақ шоколадтан жасалған торт Затунның лоқсу сезімін тудырады. Келесі күні ол көрші дүңгіршіктен майшабақ сатып алады. Алайда үйге әкелінген майшабақ шіріген, заттаңба желімденген белгі болып шығады. Ас бөлмедегі қолына «жергілікті» майшабақ ұстап, жылап отырған әйел бейнесі – символдық көпмағыналылықтың бір көрінісі.

Суналла Ибрагимнің «Мына иіс барлық жерде» деп аталатын алғашқы романының кіріспесіне ірі египеттік прозаик Й. Идрис шығарманы бағалауда өзінің басты кейіпкердің сыртқы ортаға көзқарасын суреттеуге нақты сөз таппағандығын айтты: «Бұл шеттену немесе жек көру, жоғалту сезімі, көтеріліс немесе ниеттестіктің жоғалуы емес» (Ибрагим, 1964).

С. Ибрагимнің соңғы романында да баяндаушының өз еліне деген қарым-қатынас күрделілігін байқаймыз. Себебі роман барлық элементтерді – ата-анаға деген махаббаттан жек көрушілікке дейінгі сезімдерді қамтиды. Басты кейіпкер төккен көз жасы – ол кездескен сәтсіздіктер мен әлсіздіктің жасы, алай-

да оның бастауы – өміршен, сүйіспеншілікке толы жан. Оның ішкі жан дүниесі жоғары идеалдарды жоққа шығарады, тек тұтынушылық құндылықтар мен өмір белесіндегі сәттіліктер ғана жеңіске жетеді.

Тақырыптық тұрғыдан Египеттегі 1950 жылдардың соңы мен 1970 жылдардың басындағы тұрмыстық дәстүрге баса назар аударған прозалық шығармаларды ерекшелеуге болады. Әсіресе әйелдің қоғамдағы роліне көп көңіл бөлінеді. Әйел тақырыбы – египеттік Рашад Рушдидің әңгімелерінің негізгі тақырыбы («Әйелдік жарты»). Рашад Рушди диалог пен портреттік образдарды тұрмыстық көрініс арқылы сомдайды. Оның әңгімелеріне арабтық әдебиеттің өкілдерінде кездесетін күрделі символика тән (Thornton, 2004). «Әйелдік жарты» әңгімесінің сюжеті трамвайда орын алады, анықтап айтсақ, әйелдер жартысында, себебі сол уақытта транспортта әйелдер мен ерлерді бөлу орын алды.

Әйелдер аз уақыт ішінде бір-бірімен әңгімелесе бастайды. Ал олардың пікірлерін мұқият тыңдап отырып, әйел психологиясын, проблемаларынан хабарлы болуға болады. Мысалға, олардың бірі хиджабтағы әйел: «Үй? Әйелдер, қымбаттыларым менің. Алланың атымен ант етейін, еркексіз үй үй емес, құр төрт қабырға, бір сөзбен айтқанда, мазар іспеттес. Алла Тағала менің сөзімді естігендерді қарғамасын және күйеулерінен айыра көрмесін» (Рушди, 1982). Екінші бір әйел оған қарсы шығады: «Сонда, немене, біз оларды сыйламаймыз ба, әлде оларға қызмет етпейміз бе? Баланы дүниеге әкеліп, отын тұтатып, ошақ қасында отыратын біз емес пе?». Бірақ хиджабтағы әйел бір нәрсені еске алғандай ұзақ ойланып барып «Кешкі уақытта балконда бірге отырып, сен өзіңнің жүрегіңдегі сырды, ол өзіндегі сырды айтады, керемет қой...» дейді. Кейін барлығы анықталады: «Ол осыдан 7 ай бұрын Рамазан айында ажырасу туралы құжаттың қолына тигенін» есіне алады. Әңгіме осылайша аяқталады: «Кондуктор сигнал береді, сөйтіп вагон қозғалады...». Ол өзі ғана әйелдерге арналған жартыда қалады». Ол қолдау мен қолдаушыға зәру, бірақ күйеуінің өзін өзгеге айырбастағанына көндігуі тиіс. Автор ешбір сентименталды көркемдеусіз, шынайылықпен бір ғана египеттік азаматшаның басындағы жағдаймен мыңдаған тағдырлас әйелдердің де өмірін көрсете білді.

Мұхаммад Сидқи «Амина» атты шығармасында қарапайым отбасын бейнелейді. Отағасы – қатардағы жұмысшы, кәсіподақ қозға-

лысының белсенді мүшесі. Оның өзінің жолдастарының құқығы үшін жиі күреске шығуы жұмысынан айырылуға әкеліп соқтырады. Енді барлығы аяқталды ма дей бергенде, күйеуі түрмеге түсіп, Амина өзі күні-түні маңдай терімен тапқан ақшаға сатып алған сүйікті тамағын күйеуіне апарды.

XX ғасырдағы египеттік прозада талай әйел образы Египетті айқындайды. Тауфик әл-Хақимнің «Рухтың қайта оралуы» шығармасында сүйкімді әрі жас Санийа, Йахья Хаққидің «Умм Хашиим шырағы» кедей әрі науқас Фатима ан-Набауийа, Нагиб Махфуздың «Мирамар» шығармасындағы рухты, өз мақсатына ұмтылған Зухра сұлу, Йсуф Идристің «Жердегі комедия» пьесасындағы әлсіз, бақытсыз Қинана бейнелері – египеттік прозаиктер жасаған әйел образдарының барлығына тән бір қасиет бар – туған елге деген шексіз махаббат. Ұлттық сананың қалыптасуы барысындағы дәстүрлер Суналла Ибрагим шығармашылығында молынан кездеседі (Сборник, 265-278).

«Овчарка» атты эссесінде Сабри Муса екі әлем бар екендігіне – ерлер және әйелдердікіне бөлінетіндігіне оқырманды алдын ала дайындайды. Автор еуропалық әдеби мысалға жүгіне отырып, үйсіз иттің образын тандап алған. Оқшаулануды басынан өткеріп, ол шөл даладан, өзі армандаған, қарым-қатынас орнатуға тырысатын теңіз жағасына келді. Бірақ еркектің дөрекі әрі ашулы әрекеттерінен соң, оқшаулық пен жалғыздыққа, шөлге қайта оралуға мәжбүр (Рыжих, 2002:7). Бұл әңгімені ер адам жазса да, әйелдік ойлау жүйесімен жазған.

Ханна аш-Шейхтың «Ыстық орын» эссесінде көптеген арабтық «мұнайлы» елдерге тән жыныс бойынша бөлу көрсетілген, әңгімеде туыскандардың ара түсуінсіз әйел мен еркек арасындағы қарым-қатынасына тыйым үшін құрбан болып жатырғандар көп. Бұл тек тұрмыста ғана емес, сонымен қатар ішкі жандүниеге ішкі әсерін тигізіп, арман-мақсаттарды жоюда.

Египеттегі 1960-70 жылдарда «жаңа толқын» әдебиетшілерінің ішінде әйел бостандығы тақырыбын қозғаған Мұхаммад Хафиз Раджабты ерекше атап өткеніміз жөн. Оның «Түкті саусақтар» әңгімесінде шынайы өмірлік сюжет берілген: үлкен ұлынан айырылған әйел (ұлы трамвай астына түсіп қаза болған) күйеуінен басқаға кетеді. Себебі қайғыдан қан жұтқан күйеуі оның бойынан әйелді көруді қояды. Әңгіме әйел сөмкесі мен әйелдің бірінші күйеуі туралы өзі айтқандай «қаңқадағы адамды» суреттеумен ба-

сталады. Егер бұл шығарманы Хайкалдың «Зайнаб» повесімен салыстырсақ, онда әйел өзінің сезімдерін түсіндіре алмайтын, егер кейіпкердің орнында Зайнаб болса, оған күйеуін басқаға айырбастау өзін-өзі өлтіргенмен тең болар еді.

Новеллистиканың бүкіл египеттік әдебиеті секілді ұраны әрқашан жаңғырып, жаңарып отыру болды. Өздерінің сентименталды және суреттеу элементтерін қолданбайтынын дәлелдей отырып, реализмнің «жаңа мектебі», 1950 жылдар новеллистері өздерін «жаңа реалистер» деп атайды. Ал, 1960 жылдарда әдебиет тағы да жаңарып, америкалық және египеттік новеллистиканың жаңа толқыны пайда болады. Бүкіләлемдік әдебиетке қатынасып, ондағы барлық өзгерістерді өзіне белгілі мөлшерде қолданып отырған египеттік әдебиет осы кезден өзінің жаңа келбетін қалыптастыра бастады. Әсіресе, жаңа композициялық құрылымды қолдана отырып, новеллистер «XX ғасыр әйелінің жай-күйін» көрсетуге тырысты. Жаңаша формаға қамтылған акцент «жаңа толқын» жазушыларын 1950 жылдардағы басты міндеті әдебиеттегі идеялық-мазмұнды қалыптастыру болған «жаңа новеллистерден» айырмашылығы мол.

1950 жылдары Египетте әңгімеге өмірлік, тұрмыстық, тарихи, сатиралық, мұңлы, қарапайым, бірақ әрқашан да уақыт өлшемі бар әңгімелер, басынан соңына дейін бірізділікпен айтылады.

1950 жылдарға тән шығармалардың бірі (1961 жылы жазылса да) – Йусуф аш-Шарунидың «Шарбаты». Аш-Шарунидың шығармалары 1940 жылдан бастап баспадан шығарылды, 1961 жылы «Шарбат» әңгімесі «Кептеліс» және «Өмір қуанышы» жинақтарына енгізілген. Жинаққа аты берілген «Кептеліс» 1963 жылы жазылған. Екі әңгіме де орыс тіліне аударылған. Ата-анасы қызметшілікке берген Шарбаттың мінезінің қайсарлығы соншалықты, ол «үйде қызметші» болғысы келмейтінін ашық білдірді және оны ешкім райынан қайтара алмайды. Шығарманың ашық-жарқын көңіл-күйі бұрынғы қайғылы әрі сентименталды жетім балалар мен қызметшілер туралы новелликадан ерекшелейді.

Көңіл-күйді өзгерту 1950 жылдары әдебиетке келген барлық әдебиетшілер мен новеллистердің шығармашылығында орын алды. Мысалы, Сулайман Файад 1929 жылы Закарян қаласында дүниеге келген. Мұсылмандық әл-Азһар университетін тамәмдаған. 1950 жылдардың соңында әңгімелерін баспадан шығаруды бастаған. «Жаңа реалистер» дәстүріне сай, ол халық өмірі,

ауыр тұрмыс, еңбекке әйелдердің атсалысуы туралы жазады. Ол өзінің алғашқы жинағын «Шөлдедім, қыздар» (1961) деп атады.

Алғашқы 2 сөз тойдың әнінде кездеседі. Бұд Файадта кеуіп қалған жер бетінің шағымы, халықтың өз өміріне шағынып, жақсырақ өмір туралы арманды айқындайды. Файадтың шығармаларының аяқталуы әрқашан трагедиялық, кейіпкерлері әрқашан пассивті келеді. Бірақ Файад египеттік әдебиетте сирек кездесетін еркек мінезді, өз құқығы үшін күресетін әйел образдарын өмірге әкелді. Жас шаруа қыз Набау-ийа ауылындағы ең бай әрі ең күшті Мұхаммед қажымен тайталасып, оған қарсы шығады. Десе де Мұхаммед қажы өз жағына икемдеп алған ғашығы Рашадтың сатқындығына душар болады. 1980 жылы Мұхаммед әл-Бусати ұлт-азаттық

күрес және араб-израиль әскері тақырыбына көңіл бөле бастады. Ол қарапайым шаруаның, қарттар мен бозбалалардың ерлігінен, халық күшін байқағандығын жазады («Жол бойында»). Дәл сол ішкі рух, өмірін қараңғылық басқан, қайғыдан қан тұтып, күйеулерінен айырылған жесір әйелдерден де байқалады («Жесірлер»). Бас кейіпкерлерді Бусати өмірі бұрынғысынша ауыр әрі трагедиялық етеді. Бірақ автордың пікірінше, өмірдің қатал сындарына жалғыз адам емес, тағдырлас, арман-мақсаттары бағыттас адамдар тобы қарсы тұрады. Осылайша, автордың өзі бұдан моральды тұрғыда күш алады.

Қорыта айтсақ, жаңа заман новеллистерінің назары әйелдің ішкі жан-дүниесіне, сезіміне аударылып, ол шығармада монологтар, ойлар формасында жүзеге асты.

Әдебиеттер

- 1 Кирпиченко В.Н. Современная арабская проза. – М., 1980.
- 2 Ходжаева Р.У. Художественная проза и драматургия Абдурахмана аль-Хамиси. –Ташкент, 1975.
- 3 Идрис Ю. 19 египетских рассказов. – М., 1957.
- 4 Акбарова М. Х. Очерки истории арабской литературы нового времени, 2001.
- 5 Кирпиченко В.Н. Выбор пути. Послесловие к сборнику прозы Н. Махфуза «Панорама». – М., 1992.
- 6 Махфуз Н. Избранное. – М., 1990.
- 7 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004.
- 8 Ибрагим С. Тилька-р-раиха, 1964.
- 9 Рушди Р. На женской половине / перевод Шуйского. – М., 1982.
- 10 Сборник «Россия-Восток-Запад», издательство «Наследие». – М., 1999. – С.265-278.
- 11 Рыжих В.И. Хаммуда Х. Избранные арабские рассказы, 2002.
- 12 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004.
- 13 Ибрагим С. Тилька-р-раиха, 1964.
- 14 Рушди Р. На женской половине / перевод Шуйского.
- 15 Сборник «Россия-Восток-Запад», издательство «Наследие». – М., 1999. – С. 265-278.
- 16 Рыжих В.И. Хаммуда Х. Избранные арабские рассказы, 2002.

References

- 1 Kirpichenko V.N. Sovremennaja arabskaja proza. – М., 1980
- 2 Hodzhaeva R.U. Hudozhestvennaja proza i dramaturgija Abdurahmana al'-Hamisi. –Tashkent, 1975
- 3 Idris Ju. 19 egipetskih rasskazov. – М., 1957
- 4 Akbarova M. H. Oчерки istorii arabskoj literatury novogo vremeni, 2001
- 5 Kirpichenko V.N. Vybora puti. Posleslovie k sborniku prozy N. Mahfuza «Panorama». – М., 1992
- 6 Mahfuz N. Izbrannoe. – М., 1990
- 7 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004
- 8 Ibragim S. Til'ka-r-raiha, 1964
- 9 Rushdi R. Na zhenskoj polovine, perved Shujского
- 10 Sbornik «Rossija-Vostok-Zapad», izdatelstvo «Nasledie», -M., 1999, s.265-278
- 11 Ryzhih V.I. Hammuda H. Izbrannye arabskie rasskazy, 2002
- 12 Thornton T. from History of the Middle East Database, retrieved 29 Desember 2004
- 13 Ibragim S. Til'ka-r-raiha, 1964
- 14 Rushdi R. Na zhenskoj polovine, perevod Shujского
- 15 Sbornik «Rossija-Vostok-Zapad», izdatelstvo «Nasledie», – М., 1999, s.265-278
- 16 Ryzhih V.I. Hammuda H. Izbrannye arabskie rasskazy, 2002